

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ: ПРОБЛЕМА ЧИ МОЖЛИВІСТЬ

Кушнір О. Я., Пилипенко В. С., Яковлева О. В.

DOI 10.37203/kibit.2019.42.01

УДК: 37.03:378.1

KUSHNIR O. Ya.
0000-0002-3498-842X
PILIPENKO V. S.
0000-0002-1975-5556
pylypenko.v@kibit.edu.ua
YAKOVLEVA O. V.
0000-0003-4056-2772

КУШНІР О. Я.
0000-0002-3498-842X
ПИЛИПЕНКО В. С.
0000-0002-1975-5556
pylypenko.v@kibit.edu.ua
ЯКОВЛЕВА О. В.
0000-0003-4056-2772

Kiev Institute of Business and Technology

Київський інститут бізнесу та технологій

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування мотивації до навчання студентів закладів вищої освіти в Україні. Автори розглядають проблему формування мотивації студентів з двох позицій – психологічної та філософської. Психологічний підхід використано для аналізу внутрішньої мотивації, а філософський для аналізу зовнішньої мотивації та впливу зовнішніх чинників на формування цінностей у студентства та викладачів, які також впливають на мотивацію до навчання. Проаналізовано чотири фази економічного розвитку суспільства і типи університетів які формуються у кожній фазі: Університет 1.0 – у доіндустріальній фазі, Університет 2.0 – у індустріальній фазі, Університет 3.0 – постіндустріальний та Університет 4.0 – у когнітивній фазі. Хоча університети напрацювали педагогічні методики для навчання у вищій школі, останній час виникає розрив між студентом та університетом. Напрацьовані методики не показують вже звичні високі результати. Виникає потреба у перебудові навчальних методик, програм та самих університетів. У цій показано основні тенденції розвитку суспільства та характеристики нових університетів, а також основні педагогічні методи підвищення мотивації серед студентства. Завдання нового університету – підготовка спеціалістів з проектним відношенням до світу, в широкому сенсі підприємців та інженерів (в тому числі фінансових, культурних, соціальних). Створення відкритого навчального середовища з можливістю реалізації індивідуальних траєкторій навчання. Окрім аудиторій, бібліотек та лабораторій необхідні бізнес-інкубатори, проектні офіси, та площадки для комунікації з зовнішнім світом – виставкові центри. Лише подолавши відірваність від актуальних для суспільства проблем та стандартизований, «безсуб'єктний» навчальний процес та ввівши в навчальний план дисципліни, які формуватимуть «підприємницьку культуру» студент отримає підґрунтя для мотивації навчатися в університеті.

Ключові слова: мотивація, цінності, студент, освітній процес, вища освіта, університет 3.0, ЗВО.

Для цитування: Кушнір О. Я., Пилипенко В. С., Яковлева О. В. Формування мотивації студентів: проблема чи можливість. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2019. № 3 (42). С. 5-10
DOI 10.37203/kibit.2019.42.01

THE FORMATION OF STUDENTS MOTIVATION: PROBLEM OR OPPORTUNITY

Abstract. The article is devoted to the problem of the formation of motivation for teaching students of higher education institutions in Ukraine. The authors consider the problem of forming students' motivation from two perspectives - psychological and philosophical. The psychological approach is used to analyze internal motivation, and the philosophical one to analyze external motivation and the influence of external factors on the formation of values in students and teachers, which also affect the motivation to learn. The four phases of the economic development of society and the types of universities that are formed in each phase are analyzed. University 1.0 in the pre-industrial phase, University 2.0 in the industrial phase, University 3.0 in the post-industrial phase and University 4.0 in the cognitive phase. Although universities have developed pedagogical methods for teaching in higher education, a gap has recently arisen between a student and a university. Proven techniques do not show already familiar high results. There is a need for the restructuring of teaching methods, programs and the universities themselves. This shows the main trends in the development of society and the characteristics of new universities, as well as the main pedagogical methods of increasing motivation among students. The goal of the new university is to train specialists in the project attitude to the world, in the broad sense of entrepreneurs and

engineers (including financial, cultural, social). Creating an open learning environment with the possibility of implementing individual learning paths. In addition to classrooms, libraries and laboratories, necessary business incubators, design offices, and platforms for communication with the outside world - exhibition centers.

Only after overcoming isolation from pressing problems for society is the standardized, "subjectless" educational process and introducing the discipline into the curriculum to form an "entrepreneurial culture", the student will receive reasons for motivation to study at the university.

Keywords: motivation, values, student, educational process, higher education, university 3.0, higher educational institution.

Cite as: Kushnir O., Pilipenko V., Yakovleva O. (2019) The Formation of Students Motivation: Problem or Opportunity. Herald of Kiev Institute of Business and Technology. 3 (42). 5-10
DOI 10.37203/kibit.2019.42.01

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються у XXI столітті в суспільстві у різних сферах – економічній, політичній, соціальній та духовній, висувають нові вимоги до організації освіти. Змінюється і сам заклад вищої освіти (ЗВО). Відбувається поступовий перехід від університету 1.0 до 2.0 та 3.0 [1]. Трансформація університетів пов'язана з відповіддю на виклик часу, змінам які нас оточують. Однією з ґрунтовних відмінностей навчання є акцентування на «Забезпечуючи студентів та інших осіб, які навчаються, **можливостями для особистого розвитку впродовж життя**, вища освіта покращує їх перспективи працевлаштування та стимулює їх бути активними громадянами у демократичних суспільствах» яке формулюють Міністри освіти у Паризькому комюніке 2018 року [2].

Оскільки у вищій освіті задіяно декілька стейкхолдерів (зацікавлених сторін), остільки розуміння мотивів кожного з них і буде ключом для побудови найрезультативнішого процесу навчання. До основних стейкхолдерів відносяться: студенти – випускники, викладачі, роботодавці. [3, Ст 52].

Мета даної статті полягає у тому, щоб визначити що саме впливає на формування мотивації студентів університетів та з'ясувати чи ці чинники є проблемою або відкривають нові можливості для університетів.

Ми розглядаємо напрацювання таких вчених: В. С. Єфімов, А. В. Лаптева, М. І. Бойченко, О. В. Яковлева, О. Я. Кушнір, Л. С. Виготський, З. Фрейд, І. П. Павлов, А. Шопенгауер, Б. Кларк, Й. Виссема, А. Маслоу, В. К. Вілюнас, Д. О. Леонтьєв, Х. Хекхаузен. Формування мотивації студентів змінюється разом зі зміною різних сфер суспільства і має бути досліджена спираючись на актуальний стан українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Мотивація – це актуальна спрямованість на певну ціль, мотиваційна тенденція, для пояснення якої необхідно одразу враховувати ситуативні та особистісні чинники. У психології процеси та явища які спонукають живу істоту обирати свою поведінку, орієнтуючись на можливі наслідки та зважаючи на витрати енергії, називаються «мотивацією» [4]. Вирізняють зовнішню та внутрішню мотивацію. Зовнішня мотивація – це ситуативні чинни-

ки, які не залежать від людини та впливають на її поведінку. Внутрішня мотивація – це особистісні чинники, які залежать, зокрема, від цінностей особистості та визначають її поведінку.

Оскільки проблема формування мотивації студентів складна та залежить від багатьох чинників, як зовнішніх так і внутрішніх, остільки ми пропонуємо розглянути її з двох позицій – психологічної та філософської. Психологічний підхід ми використаємо для аналізу внутрішньої мотивації, а філософський для аналізу зовнішньої мотивації та впливу зовнішніх чинників на формування цінностей [5] у студентства та викладачів, які також впливають на мотивацію до навчання.

У психології явище мотивації хвилює мислителів вже більше століття. Ми розглянемо три підходи до проблематики [6, с. 120-135]. Перший підхід розробляли В. Мак-Дауголл та його послідовники К. Лоренц і Н. Тімберген. Ці вчені вважають що людська поведінка ґрунтується на інстинктах та спонуканнях. Вони виділяються наступні аспекти поведінки: пізнавальний (отримана інформація переробляється людиною), емоційний (після переробки інформації людина емоційно збуджується) і руховий аспект (готовність людини до моторних дій). Як висновок В. Мак-Дауголл зазначає, що будь-який зразок інстинктивної поведінки включає знання про об'єкт, ставлення до нього і спрямованість до об'єкта або від нього [4]. Другий підхід до вивчення мотивації розробляли В. Вундт, Н. Ах, Ч. Дарвін, З. Фрейд, які доводили, що здатність індивіда робити висновки з набутого досвіду дозволяє швидко пристосовуватися до умов, що змінюються і тим самим зберігати свій вид. Тут простежується лінія психології особистості (мотивація є ключем до опису і розуміння людини та її індивідуальних відмінностей), або лінія психології мотивації (мотивація – це процес, який пояснює актуальну поведінку). Зокрема, З. Фрейд вважав, що «потяги, а не зовнішні подразники є справжніми двигунами прогресу» і, що «подразнення потягів виходять не із зовнішнього світу, а зсередини організму» [7]. Третій підхід розробляли, зокрема, В. Джеймс, Е. Торндайк, І. Павлов, які вважали, що людська свідомість є результатом розвитку нервової

системи. Основну роль в людській поведінці відіграють ситуаційні фактори, управління людиною зовнішніми і внутрішніми подразниками. Так, І. Павлов підсумував: «рефлекс мети має величезне життєве значення, він є основною формою життєвої енергії кожного з нас» (переклад автора). Учений підкреслює, що «рефлекс мети формується на базі основних потягів, таких, як голод, страх, статеве збудження» (переклад автора) [8].

Описані вище теорії дозволяють зробити висновок, що немає остаточної теорії, яка б пояснювала, що лежить в основі мотивації людини і чим саме визначається її поведінка. Кожна з теорій має щось особливе, відмінне, що дало їй можливість отримати широке визнання серед теоретиків та практиків і зробити внесок в розробку знань про мотиви та мотивацію. Тому, щоб краще розуміти особливості мотивації студентів і розробити ефективні методи їх мотивування, педагоги повинні знати і враховувати всі ці теорії.

Вперше термін «мотивація» вжив у своїй праці «Про чотириякісний корінь закону достатньої підстави» Артур Шопенгауер. «Третя форма причинності – це мотив: він панує власне над тваринним життям, інакше кажучи – над діяльністю, тобто зовнішніми свідомими актами всіх живих істот. Середовище мотивів – пізнання, і тому здатність їх сприймати вимагає інтелекту. Ось чому істинна характерна ознака тварини – пізнання, уявлення.» і далі «Бо мотивація – це тільки причинність, що проходить через пізнання: інтелект – середовище мотивів, тому що він є вищим ступенем сприйняття. Інтелект людини двоякий: крім наочного, він має ще й абстрактне пізнання, яке не пов'язане з справжнім, тобто він має розум. Тому, у нього є здатність вирішувати за вибором, що супроводжується ясною свідомістю: людина здатна зважувати між собою виключаючі один одного мотиви, тобто вона може відчувати їх владу над своєю волею, і потім сильніший мотив її визначає, і вчинок її відбувається з такою ж необхідністю, з якою котиться куля яку штовхнули.» (переклад автора) [9, с 42, 43]. Виходячи з такого розуміння мотиву та мотивації, навчання в університеті є формою реалізації пізнання, через здійснений свідомий вибір місця навчання та спеціальності. При цьому мотивація до засвоєння нового матеріалу залежить від особливостей особистості і соціальних ролей індивіда [10]. Але виникає питання, чому запропонований освітній процес не влаштовує студентів?

Саме філософський підхід дасть нам змогу виявити які чинники впливають на зовнішню мотивацію студентів та інших учасників навчального процесу, та допоможе концептуалізувати ціннісні структури студентства та викладачів університету [11]. Спираючись на філософсько-методологічний аналіз університету у

статті В. С. Єфімова та А. В. Лаптевої, проаналізуємо на якій стадії знаходяться університети в Україні. Для зручності університети характерні для кожної економічної фази називають: Університет 1.0 – у доіндустріальній фазі, Університет 2.0 – у індустріальній фазі, Університет 3.0 – постіндустріальній та Університет 4.0 – у когнітивній фазі.

Університет 1.0 відповідає за запит доіндустріальної фази: традиційне суспільство, в якому ціняться продукти, які виробляються майстрами, людина створена Богом за його подобою, вірить у релігійну картину світу, в якій стійкі зв'язки між спільнотами та незмінне місце окремого індивіда – університет стає свого роду закритою корпорацією інтелектуалів з чітко визначеною ієрархією вчених ступенів та персоналізованим відношенням один до одного, студент вчиться на лекціях і диспутах читати та розуміти тексти, які несуть істину, та стає майстром інтелектуальної сфери на відміну від «профанів» поза університетом.

Університет 2.0 відзеркалює індустріальну фазу: машинне виробництво, новий тип відносин «керівник-підлеглий», сім'я, трудовий колектив, як нові стійкі спільноти, раціональна свідомість прагматично націлена на результат, деперсоналізована людина – збірник різних функцій – в університеті з'являється експеримент, як основний інструмент пізнання світу, моделюються машини та технології, повторюється індустріальний тип відносин «адміністрація-викладач-студент», зникає персоналізоване відношення викладач-студент, університет вчить професіоналізму – дає пакети способів діяльності, професійної ідентичності – дисциплінарна розділеність, раціональність, прагматизм, інструментальність.

Університет 3.0 підлаштовується до постіндустріальної фази: створення величезних сервісних та промислово-торгівельних компаній, розгортання інформаційних сервісів, людина не тільки виконує певні функції, а й вирішує різноманітні задачі, створюються масові та ексклюзивні продукти, замість спільнот з'являються соціальні групи з розмитими границями, які стають «мережею контактів», соціальні інститути втрачають традиційні сталі функції і замінюються виникаючими під «плаваючі» функції неінституціональними формами, людина стає творцем своєї ідентичності, сама обирає індивідуальну траєкторію навчання та змінює свої професійні, культурні, соціальні уподобання впродовж життя – університет пропонує більше гуманітарного змісту, управління змінами, проектувальні дисципліни, навчання у дослідницькому форматі, ведення командної проектної діяльності, автоматизація рутинної роботи, введення дистанційного навчання, відносини в університеті змінюються на поєднані

ієрархічні та горизонтальні, введення мережевої комунікації, індивідуалізація взаємодій, відкритість університету зовнішньому світу, робота з бізнесом, владою, суспільством, викладач у університеті стає лідером та підприємцем, який набирає свою «команду» та створює новітні проектні нароби, допомагаю студенту орієнтуватися в різноманітті запропонованих ідентичностей та обрати свою, студент проходить становлення як метапрофесіонал, завдання університету – дати студенту метапрофесійні та особистісні компетентності, відкрите відношення до світу, здатність працювати у різноманітних умовах, командах, пошукову активність, здатність працювати з проблемами, використовуючи весь свій арсенал інтелектуальної діяльності.

Університет 4.0 знаходить на стадії формування як і когнітивна фаза до якої він буде належати, в загальних рисах їх основні характеристики: основа виробництва – гібридні (людино-машинні) системи та мережі, переважна організація діяльності – платформи та віртуальні компанії, технологізація інновацій, креативності, розділення соціальних груп за цінностями та баченням майбутнього, форма існування людини «віртуальна людина», як сукупність можливих індивідуальних траєкторій – університет стає місцем розробки ціннісних, етичних, раціональних основ для нових практик різноманітних типів, навчання через колективне створення віртуальних реальностей та занурення в них, допомога студенту оформити його індивідуальну культурно-ціннісну платформу для його реальності, зникає розділеність університету та соціуму, вони інтегруються один в одного, університет стає платформою для появи різноманітних колективних інтелектів, викладачі та студенти стають суб'єктами пошуку, «гри з межами».

Ми вважаємо, що в певній мірі в нашій країні проявляються всі чотири означені фази, в порядку зростання в меншій мірі когнітивна, доіндустріальна, та в більшій індустріальна та постіндустріальна. В Україні переважає присутність величезних сервісних та промислово-торгівельних компаній, наявне машинне виробництво. Сім'я, трудовий колектив вже не є для більшості стійкими спільнотами, набирає віддається створенню «мережі» контактів. Людина намагається творити свою ідентичність відповідно до умов в яких знаходиться чи хоче опинитись, готова навчатися впродовж життя. Працює не тільки як найманий робітник також має свій бізнес та веде проектну роботу, має динамічну та рефлексивну свідомість.

Для того щоб студент включився в роботу, завдання, які ставляться перед ним в ході навчання, повинні бути не тільки зрозумілі, а й значимі для учня. Мотивація – основний засіб, який дасть можливість підвищити рівень заці-

кавленості студента до навчального процесу, дозволить проявити його науково-дослідний і творчий потенціал [12, с 6-7].

Тож і відношення університетів до викладачів та студентів має бути відповідним. Ми визначили що переважно перед університетом стоїть завдання 3.0, а саме – стати інноваційно-технологічним, подолати «вивчення світу, такого яким він є», започаткувати проектну роботу та створення нових практик. Викладач в університеті 3.0 стає лідером своєї команди, яка працює над дослідженнями, проектними розробками, створенням нових практик, він допомагає студентам розібратися у змісті дисциплін та можливих ролей та ідентичностей. Студент намагається випробувати себе у всіх можливих ролях дослідника та виконавця, перед ним завдання стати метапрофесіоналом.

Оскільки запити суспільства змінилися і їх стає все більше, а університетів, які давали б відповіді на ці запити не вистачає, остільки настає системна криза [13, 198]. Для переходу до нового стану університетам в Україні необхідно напрацювати системне рішення. Завдання нового університету – підготовка спеціалістів з проектним відношенням до світу, в широкому сенсі підприємців та інженерів (в тому числі фінансових, культурних, соціальних). Створення відкритого навчального середовища з можливістю реалізації індивідуальних траєкторій навчання [14]. Окрім аудиторій, бібліотек та лабораторій необхідні бізнес-інкубатори, проектні офіси, та площадки для комунікації з зовнішнім світом – виставкові центри.

Лише подолавши відірваність від актуальних для суспільства проблем та стандартизований, «безсуб'єктний» навчальний процес та ввівши в навчальний план дисципліни, які формуватимуть «підприємницьку культуру» студент отримає підґрунтя для мотивації навчатися в університеті [15]. Університет допомагатиме вибудовувати світогляд кожного студента, і це спричинить розворот суспільства в цілому та кожного студента зокрема до університету. Й. Вісsem окреслює п'ять шляхів трансформації університету: 1) пошук нових джерел фінансування, в тому числі взаємодія з бізнесом, 2) боротьба за кращих студентів, інтернаціоналізація, навчання англійською мовою 3) зміна ролі університету в суспільстві – створення бізнес-інкубаторів, запуск стартапів, 4) перегляд принципів керування університетом, реалізація власних проектів, 5) збільшення суб'єктів навчання (через концепцію LLL) роздуває бюрократичний апарат та витрати на його утримання.

У педагогіці існує широке коло методів підвищення мотивації студентів. Розглянемо декілька з них. При розробці практичних прийомів мотивування учнів, як правило, за основу беруть одну з найвідоміших теорій – піраміду потреб

Абрахама Маслоу. Засновник гуманістичної психології виходив з концепції ієрархічності потреб людини. В основі піраміди він бачив фізіологічні потреби в їжі і сні, а на вершині – прагнення самореалізації. А. Маслоу припускав, що після того, як людина задовольняє потреби кожного рівня, її інтерес до самовдосконалення падає. Для пробудження інтересу необхідно переходити до задоволення потреб більш високого рівня: «... чим вища потреба, тим вона менш егоїстична. Голод надзвичайно егоцентричний, угамування голоду це завжди самозадоволення. Але прагнення до любові і поваги обов'язково передбачає взаємодію з іншими людьми. Більш того, його неможливо реалізувати, не усвідомивши необхідність задовольняти потреби інших людей. Люди, які в достатній мірі задовольнили свої базові потреби (потреба в їжі і в безпеці), спрямовані до любові і поваги, виявляють такі риси, як вірність, дружелюбність, громадянська самосвідомість; саме з таких людей виходять гарні батьки, подружжя, вчителі, громадські діячі» (переклад автора) [16].

Хайнц Хекхаузен виокремив основні умови, які сприятимуть успішному мотивуванню: «1) Діяльність повинна залишати після себе відчутний результат, який 2) повинен оцінюватися якісно або кількісно, причому 3) вимоги до оцінюваної діяльності не повинні бути ні заниженими, ні завищеними, тобто діяльність може увінчатися успіхом, але цього може і не статися; щонайменше діяльність не може здійснитися без певних витрат сил і часу. Для оцінки результатів діяльності 4) повинна бути певна порівняльна шкала і в рамках цієї шкали якийсь нормативний рівень, що вважається обов'язковим. Нарешті, діяльність 5) повинна бути бажаною для суб'єкта, і її результат повинен бути отриманий ним самим» (переклад автора) [4].

Ось що зазначав Вітіс Казіс Вілюнас про систему заохочення навчальної успішності учнів: «Заохочення повинні застосовуватися дуже обачно, особливо в тих випадках, коли вони пов'язані з маніпуляційними або інтелектуальними діями дитини, а не з підкріпленням її моральної поведінки. Особисто я вважаю, що варто відмовитися від усіх подарунків за успіхи в навчанні, за винятком, мабуть, книги або іншої дрібниці, яку дитина отримає від батьків в кінці року» (переклад автора) [17].

Психологи вищої школи виокремлюють такі основні методи формування професійної мотивації в процесі навчання [18, 260-265]:

- ознайомлення з майбутньою професійною діяльністю, її суспільною значимістю;
- складання «Образу-Я» як фахівця;
- підтримання допитливості й «пізнавального» психологічного клімату в студентській академічній групі;

- творче ставлення самих викладачів до викладання свого предмету, інтерес до науки, їх компетентність і авторитет як особистості;
- систематична діагностика реально діючих мотивів навчання студентів.

Висновок. Оскільки обов'язковою умовою зацікавленої і результативної роботи студентства є позитивний настрій в системі відносин «викладач-студент», остільки викладачі зацікавлені у створенні і підтриманні сприятливого емоційного клімату навчання, атмосфери доброзичливості і взаємної поваги.

За умови врахування і використання основних способів мотивування, студент повинен бути дійовою особою, а викладач – його партнером в навчанні і розвитку. Для підвищення мотивації студента до навчання необхідно проєктувати нові навчальні програми, які базуються на принципах університету 3.0.

Окресливши різні етапи розвитку університету, ми можемо сказати, що в Україні триває перехід від Університету 2.0 до 3.0 з включенням іноді і рис Університету 1.0. Це означає, що проблема формування мотивації студентства є системною, і всі навчальні заклади в тому числі в нашій країні зіштовхнулися в останні десятиліття. Наше дослідження показує, що зовнішні чинники змінюють всіх стейкхолдерів вищої освіти. Університет має виробити системне рішення, як стати університетом 3.0 або підприємницьким університетом. «Модель університету третього покоління надає університету більше свободи вибору свого шляху розвитку.» (переклад авторів) [15]. «Замість того, щоб звеличувати гомогенність, вони (підприємницькі університети) роблять ставку на диверсифікацію» (переклад авторів) [13, 223]. Вибір свого шляху залишається за університетом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ефимов В. С., Лаптева А. В. Університет 4.0: філософсько-методологічний аналіз. Університетське управління: практика і аналіз. 2017; 21(1):16-29. <https://doi.org/10.15826/umpra.2017.01.002>
2. Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. Переклад за підтримки проєкту ЄС «Національний Еразмус+ офіс в Україні» <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka3-pidtrymka-reform/materialy-here-team/1904-dokumenty-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity-yepvo.html>
3. Закон України Про вищу освіту від 01.07.2014 № 1556-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Хекхаузен Х. «Мотивация и деятельность» [Електронний ресурс] 2003. – Режим доступу: <http://www.fizikak.ru/kniga-motivaciya-i-deyatelenoste/index13.html>
5. Бойченко М. И., Яковлева Е. В., Кушнир О. Я. Нормативные и перформативные аспекты социальных прогнозов в контексте философии образования // Перспективы науки и образования. 2019. No 2 (38). С. 25-37. doi: <https://doi.org/10.32744/pse.2019.2.2>

6. Виготський Л. С. Педагогічна психологія. М.: Педагогіка-Пресс, 1999. 480 с.
7. Фрейд З. «Психопатологія обыденной жизни» [Електронний ресурс] 1901. – Режим доступу: https://librebook.me/the_psychopathology_of_everyday_life
8. Павлов Й. П. «Рефлекс цели» [Електронний ресурс] 1916. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/154836>
9. Шопенгауер А. Про чотириакісний корінь закону достатньої підстави. Твори: В 2 т. М.: Наука, 1993. 672 с. Режим доступу: [https://ru.wikisource.org/wiki/О_четверояком_корне_закона_достаточного_основания_\(Шопенгауэр;_Айхенвальд\)](https://ru.wikisource.org/wiki/О_четверояком_корне_закона_достаточного_основания_(Шопенгауэр;_Айхенвальд))
10. Бандурка О. М. Про сьогоднішню вищу освіту в Україні. Вища школа. 2011. № 9. С. 7 – 15.
11. Кушнір О. Я. Цінності як основа мотивації до освіти. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій 2017 № 2 (33) С.1 33-135. https://kibit.edu.ua/wp-content/uploads/2018/07/Web_33.pdf#page=135
12. Леонтьев Д. О. Сучасна психологія мотивації. М.: Сенс, 2002. 343 с.
13. Кларк Бертон Р. Создание предпринимательских университетов. Организационные направления трансформации. 2-е изд. Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. С. 240. doi: <https://doi.org/10.17323/978-5-7598-1997-4>
14. Головкин Н.В., Зиневич О.В., Рузанкина Е.А. Университет третьего поколения: Б. Кларк и Й. Уиссема // Высшее образование в России. 2016. № 8-9 (204). С. 40–47.
15. Виссема, Йохан Г. Университет третьего поколения Издательство «Олимп–Бизнес» <http://maximalibrary.org/new-books-2/b/387788?format=read>
16. Маслоу А. «Мотивация и личность» [Електронний ресурс] 1999. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>
17. Вилунас В. К. «Психологические механизмы мотивации человека» [Електронний ресурс] 1990. Режим доступу: <https://texts.news/cheloveka-motivatsii/psihologicheskie-mehanizmyi-motivatsii.html>
18. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи. К.: Каравела, 2008. 352 с.
4. Khekkhauzen Kh. (1986) Motyvatsiya ta diyal'nist'. <http://www.fizikak.ru/kniga-motivatsiya-i-deyatelenoste/index13.html>
5. Boychenko, M. I., Yakovleva, O. V., & Kushnir, O. Ya. (2019). Normative and performative aspects of social predictions in the context of philosophy of education. *Perspektivy nauki i obrazovania – Perspectives of Science and Education*, 38 (2), 25-37. DOI: <https://doi.org/10.32744/pse.2019.2.2>
6. Vyhots'kyy L. S. (1999) Pedahohichna psykholohiya. Moskva. Pedahohika-Press.
7. Freid Z. «Psykhopatolohiya obydennoi zhyzny» [Elektronnyi resurs] 1901. – Rezhym dostupu do resursu: https://librebook.me/the_psychopathology_of_everyday_life
8. Pavlov Y. P. «Refleks tsely» [Elektronnyi resurs] 1916. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.twirpx.com/file/154836>
9. Shopenhauer A. Pro chotyryyakisnyy korin' zakonu dostatn'oyi pidstavy. Tvory. V 2 t. – Moskva. Nauka. [https://ru.wikisource.org/wiki/О_четверояком_корне_закона_достаточного_основания_\(Шопенгауэр;_Айхенвальд\)](https://ru.wikisource.org/wiki/О_четверояком_корне_закона_достаточного_основания_(Шопенгауэр;_Айхенвальд))
10. Bandurka O. M. (2011) Pro s'ohodennya vyshcheyi osvity v Ukraini. *Vyshcha shkola*. № 9. S. 7 – 15.
11. Kushnir O. Ya. Tsinnosti yak osnova motyvatsii do osvity. *Visnyk Kyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohii* 2017 № 2 (33) S.133-135. https://kibit.edu.ua/wp-content/uploads/2018/07/Web_33.pdf#page=135
12. Leont'yev D. O. (2002) Suchasna psykholohiya motyvatsiyi. Moskva. Sens.
13. Klark Berton R. Sozdanye predprynimatelskykh unyversytetov. Orhanyzatsyonnye napravleniya transformatsyy. 2-e yzd. Yzd. dom VShE, 2019. S. 240. DOI: <https://doi.org/10.17323/978-5-7598-1997-4>
14. Golovko, N.V., Zinevich, O.V., Ruzankina, E.A. (2016). [Third Generation University: B. Clark and J. Wissema]. *Vysshee obrazovanie v Rossii* [The Higher Education in Russia]. No. 8-9 (204), pp. 40-47. (In Russ., abstract in Eng.)
15. Vyssema, Yokhan H. Unyversytet treteho pokoleniya Yzdatelstvo «Olymp–Byznes» <http://maximalibrary.org/new-books-2/b/387788?format=read>
16. Maslou A. «Motyvatsiya y lychnost» [Elektronnyi resurs] 1999. – Rezhym dostupu: <http://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>
17. Vyliunas V. K. «Psykholohycheskye mekhanizmy motyvatsyy cheloveka» [Elektronnyi resurs] 1990. Rezhym dostupu: <https://texts.news/cheloveka-motivatsii/psihologicheskie-mehanizmyi-motivatsii.html>
18. Podolyak L. H., Yurchenko V. I. (2008) *Psykholohiya vyshcheyi shkoly*. Kyiv. Karavela.

REFERENCES

1. Efimov V.S., Lapteva A.V. PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS. *University Management: Practice and Analysis*. 2017;21(1):16-29. (In Russ.) DOI: <https://doi.org/10.15826/umpra.2017.01.002>
2. PARIS COMMUNIQUÉ Paris, May 25th 2018 URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf
3. Zakon Ukrainy Pro vyshchu osvitu vid 01.07.2014 № 1556-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>